

शिक्षणाचे माध्यम म्हणून मातृभाषेचे महत्त्व

कुमारी उर्मिला वसंत लंबे

B.A., D.Ed

सहशिक्षिका श्रीमती निर्मलाताई ठोकळ प्रशाला विजापूर रोड ,सोलापूर.

सारांश

मातृभाषा ही अशी भाषा आहे जी मुलाला जन्मानंतर ऐकायला मिळते आणि आपल्या भावना आणि विचारांना एक निश्चित आकार देण्यास मदत करते. **इतर गंभीर विचार कौशल्ये, द्वितीय भाषा शिकणे आणि साक्षरता कौशल्ये सुधारण्यासाठी** मातृभाषेतून शिक्षण घेणे देखील महत्त्वाचे आहे. मातृभाषा ही अशी भाषा आहे जी एखादी व्यक्ती त्याच्या लहानपणापासून बोलतच झालेली आहे. ती माणसाची मातृभाषा आहे. त्यामुळे एखाद्या व्यक्तीला सर्वात जास्त परिचित असलेले संवादाचे हे माध्यम आहे. या परिचयाचा उपयोग शिक्षण देण्यासाठी केला जाऊ शकतो, जरी असे होत नाही.

शाळांमध्ये शिक्षणाचे माध्यम म्हणून एखादी प्रमुख व्यावसायिक भाषा किंवा वसाहती भाषेचा वापर आपण जगभर पाहतो. शालेय भाषा म्हणून इंग्रजीचा वाटा सातत्याने वाढत असताना भारतातही हे दिसून आले आहे. त्यामुळे भारतातील विद्यार्थी त्यांच्या मातृभाषेतून शिक्षण घेतल्याने होणाऱ्या फायद्यांपासून दूर राहिले आहेत. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण, 2020 च्या मदतीने आता याची काळजी घेण्यात आली आहे.

मुख्य शब्द: मातृभाषा, शिक्षणाचे माध्यम, माध्यमिक स्तरावरील शिक्षक शिक्षण, उपलब्धी, करिअर.

प्रस्तावना

भाषा हे संप्रेषणाचे एक शक्तिशाली माध्यम आहे ज्याने आपल्याला जगात आतापर्यंत आढळलेल्या इतर प्राण्यांच्या तुलनेत अधिक विकसित होण्यास सक्षम केले आहे. एकमेकांशी संवाद साधण्यासाठी मानवाकडून वापरले जाणारे हे प्रमुख माध्यम आहे. ही मानवासाठी दैवी देणगी आहे, 'माणसासाठी विशिष्ट प्रजाती' ज्यामुळे आपल्याला जगात उपलब्ध आनंद उपभोगता आला आहे. आपण ज्या संस्कृतीचे पालन करतो त्यात आपली ओळख आहे. सर्व मानवी संस्कृतीचे प्रतीक आणि मध्यवर्ती वैशिष्ट्यांपैकी एक सर्वात शक्तिशाली प्रकार म्हणजे भाषा. शिवाय, हा संस्कृतीचा एक भाग आहे जो विशिष्ट संस्कृतीमध्ये शिकलेल्या प्रतीकात्मक मौखिक आणि कधीकधी लिखित प्रतिनिधित्वाची एक प्रणाली आहे.

भारतातील शिक्षक शिक्षण:

हे सर्वज्ञात आहे की विद्यार्थ्यांच्या कामगिरीची गुणवत्ता आणि व्याप्ती प्रामुख्याने शिक्षकांची क्षमता, संवेदनशीलता आणि शिक्षक प्रेरणा द्वारे निर्धारित केली जाते. नॅशनल कौन्सिल फॉर टीचर एज्युकेशन (NCTE) ने शिक्षक शिक्षणाची व्याख्या अशी केली आहे - पूर्व-

प्राथमिक ते उच्च शिक्षण स्तरापर्यंत लोकांना शिकवण्यासाठी शिक्षण, संशोधन आणि प्रशिक्षणाचा कार्यक्रम. शिक्षक शिक्षण हा एक असा कार्यक्रम आहे जो शिक्षक प्रवीणता आणि सक्षमतेच्या विकासाशी संबंधित आहे जो शिक्षकांना व्यवसायाच्या आवश्यकता पूर्ण करण्यास आणि त्यातील आव्हानांना तोंड देण्यास सक्षम करेल. गुड्स डिव्हिजनरी ऑफ एज्युकेशन नुसार शिक्षक शिक्षणाचा अर्थ, - सर्व औपचारिक आणि अनौपचारिक क्रियाकल्प आणि अनुभव जे एखाद्या व्यक्तीला शैक्षणिक व्यवसायातील सदस्याची जबाबदारी स्वीकारण्यास किंवा त्याच्या जबाबदाऱ्या अधिक प्रभावीपणे पार पाडण्यास पात्र बनण्यास मदत करतात. 1906-1956 मध्ये, शिक्षक तयार करण्याच्या कार्यक्रमाला शिक्षक प्रशिक्षण असे म्हणतात. याने शिक्षकांना मेकॅनिक किंवा तंत्रज्ञ म्हणून तयार केले. केवळ कौशल्य प्रशिक्षणावर लक्ष केंद्रित करून त्यांची उद्दिष्टे कमी होती. त्यामुळे शिक्षक शिक्षणाचा दृष्टीकोन अतिशय संकुचित होता आणि त्याची व्याप्ती मर्यादित होती. डब्ल्यू.एच. Kilpatric म्हणतो, - प्रशिक्षण प्राणी आणि सर्कस कलाकारांना दिले जाते, तर शिक्षण हे मानवांसाठी आहे.

शिक्षणाचे माध्यम म्हणून मातृभाषा:

वुड्स डिस्पॅच (1854) पासून शिक्षणाचा अधिकार (RTE-2009) पर्यंत, भारतीय शिक्षणाच्या बहुतेक समिती आणि आयोगांनी प्राथमिक ते माध्यमिक स्तरावरील शिक्षणाचे माध्यम म्हणून मातृभाषेवर भर दिला. काळाच्या ओघात उच्च शिक्षण आणि शिक्षक शिक्षणाचाही समावेश होतो. सध्या दक्षिण भारतात, शिक्षणाचे माध्यम इंग्रजी आहे आणि तेलुगू, कन्नड आणि मराठी यांसारखे स्थानिक माध्यम अनुक्रमे ए.पी., कर्नाटक आणि महाराष्ट्रात आहे. पंजाब विद्यापीठाचा अपवाद वगळता उत्तरेकडील पट्ट्यात इंग्रजी आणि हिंदी आहे, जे पंजाबी भाषेतही शिक्षण देते. इतर राज्यांमध्ये, शिक्षणाचे माध्यम म्हणून मातृभाषा आणि इंग्रजी या दोन्हीच्या तरतुदी आहेत, परंतु बहुतेक विद्यार्थी शिक्षक मातृभाषेचा पर्याय निवडतात.

भारत सरकारने गेल्या वर्षी राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 लागू केले. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण, 1986 नंतर शिक्षण क्षेत्रातील ही सर्वात मोठी सुधारणा आहे. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण, 2020 हे शिक्षणातील अनेक क्षेत्रांमध्ये बदल घडवून आणण्याचा प्रयत्न करते आणि त्यापैकी एक शिक्षणाचे माध्यम आहे ज्यामध्ये प्राथमिक शिक्षण दिले जाईल. सर्व शाळांमध्ये पाचवीपर्यंत शिक्षणाचे माध्यम मातृभाषा असेल असे या धोरणात नमूद करण्यात आले आहे.

1. सर्वप्रथम हे लक्षात घेतले पाहिजे की मुलाला त्याची मातृभाषा समजते आणि म्हणूनच जर त्याला/तिला त्या भाषेतच शिक्षण दिले गेले तर त्याचे शालेय शिक्षणातील संक्रमण सहज आणि सोपे होते. जर एखाद्या विद्यार्थ्याला परदेशी भाषेत शिकायला लावले तर त्याला/तिला फक्त त्या भाषेत वाचणे आणि लिहिणे शिकावे लागेल असे नाही तर ती भाषा देखील शिकावी लागेल, हा दृष्टिकोन विद्यार्थ्यांना एकाच वेळी दोन आश्चर्यकारकपणे जटिल संकल्पना शिकण्यासाठी ओझे देतो. परिणामी शिक्षणाचा वेग खूपच कमी होतो. अगदी UNESCO ने अशी शिफारस केली आहे की प्राथमिक शाळेच्या सुरुवातीच्या काळात वर्ग समाजाच्या मातृभाषेत शिकवले जावेत जेणेकरून विद्यार्थी पूर्णपणे वाचणे आणि लिहायला शिकू शकतील आणि या काळात त्यांना गणिताच्या सुरुवातीच्या संकल्पना आणि इतर शैक्षणिक विषयांची ओळख करून दिली जाईल. इथिओपियामध्ये त्यांनी केलेल्या आणि इकॉनॉमिक्स ऑफ एज्युकेशन रिव्ह्यूमध्ये प्रकाशित झालेल्या यारेड सीडच्या संशोधनातूनही असे दिसून आले आहे की जेव्हा मुलांना त्यांच्या प्राथमिक शाळांमध्ये त्यांच्या मातृभाषेतून शिक्षणाचे माध्यम म्हणून शिकवले जात असे, तेव्हा त्यांच्या शैक्षणिक परिणामात सुधारणा झाली.
2. भारतीदासन विद्यापीठातील राजथुराई निशांती यांनी केलेल्या संशोधनातून असे दिसून आले आहे की मातृभाषा ही लोकांच्या विचारांची आणि भावनांची रचना करण्यासाठी महत्त्वपूर्ण आहे. म्हणूनच, शिक्षणामुळे मुलाचा सर्वांगीण विकास होतो. स्वतःच्या भाषेत शिकल्याने विद्यार्थ्यांना स्वतःला अधिक चांगल्या प्रकारे व्यक्त करण्यात मदत होईल. यामुळे शालेय शिक्षण हे शिक्षक आणि विद्यार्थी यांच्यात दोन प्रकारे संवाद साधेल. विषय समजून घेतल्याने विद्यार्थ्यांचा आत्मविश्वास वाढेल आणि त्याला/तिला त्याचे शालेय शिक्षण चालू ठेवण्यास प्रवृत्त करेल त्यामुळे गळतीचे प्रमाण कमी होईल.

3. मुलांना त्यांच्या मातृभाषेतून शिक्षण दिल्याने त्यांच्या शिक्षणात घर-शाळा भागीदारी देखील मजबूत होईल. पालक त्यांच्या मुलांच्या शिक्षणात सहभागी होऊ शकतील आणि विद्यार्थ्यांसाठी शिकण्याचा अनुभव अधिक निरोगी बनवू शकतील.
4. याचा प्राथमिक शाळेतील शिक्षकांनाही फायदा होईल कारण त्यांच्यापैकी अनेकांना इंग्रजीत व्यक्त होणे कठीण जाते आणि त्यामुळे त्यांना हवे तितके ज्ञान हस्तांतरित करता येत नाही, त्यामुळे ज्ञानाची कमतरता निर्माण होते.
5. मातृभाषेतून प्राथमिक शिक्षण दिल्याने पाठ्यपुस्तक बनवण्याच्या कामाचे विकेंद्रीकरणही होईल, ज्याची शिफारस डॉ यशपाल शर्मा यांनी फार पूर्वीपासून केली आहे. यामुळे पाठ्यपुस्तकातील मजकूर मुलांच्या जवळ येईल आणि त्यांना अभ्यासक्रम अधिक चांगल्या प्रकारे समजेल. अशा प्रकारे यांत्रिक शिक्षणाला लक्ष्य करणे.
6. परकीय भाषेत शिकल्याने स्वतःच्या संस्कृती आणि वारशापासून अलिप्ततेची भावना देखील येते. मातृभाषेतील शिक्षण विद्यार्थ्यांना त्यांच्या सांस्कृतिक पार्श्वभूमीची चांगली जाणीव होण्यास मदत करेल. आणि म्हणूनच त्याला/तिच्या जीवनात त्याची मुळे अबाधित राहण्यास मदत होते. म्हणून शेवटी मी असे सांगू इच्छितो की राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण, 2020 मध्ये आता अनिवार्य केल्याप्रमाणे प्राथमिक शिक्षण मातृभाषेतून देणे हे योग्य दिशेने टाकलेले पाऊल आहे आणि त्याची खऱ्या भावनेने अंमलबजावणी केल्यास विद्यार्थ्यांची शिकण्याची क्षमता वाढेल शाळा सोडण्याच्या समस्येचे निराकरण करताना शिक्षण हा एक चांगला अनुभव आहे.

मातृभाषेवर आधारित शिक्षक शिक्षणाचा विद्यार्थी शिक्षकांच्या कारकिर्दीवर होणारा परिणाम.

1. उच्च शिक्षणात वेदनादायक बदल: जे विद्यार्थी शिक्षक एम.एड.ची निवड करतील. बीएड पूर्ण झाल्यावर M.Ed. ऑफर करणाऱ्या बहुतेक संस्थांमध्ये शिक्षणाच्या माध्यमांमुळे कार्यक्रमास समस्या येऊ शकतात. पदवी इंग्रजी आहे.
2. उर्वरित जगाशी जोडणे: मातृभाषेवर आधारित शिक्षण ब्रिज भाषांच्या किंमतीवर मातृभाषेला प्रोत्साहन देते (भारतात ते हिंदी आणि इंग्रजी आहे) ज्यामुळे विद्यार्थ्यांना उर्वरित जगाशी जोडणे शक्य होईल. जर शाळेने त्यांना इंग्रजी येत नाही, तर त्यांना भाषेवर प्रभुत्व मिळवणे फार कठीण जाईल (जसे त्यांचे पालक आणि आजूबाजूला नाही). त्याचप्रमाणे जे विद्यार्थी शिक्षक जगभरातून शिक्षणासाठी किंवा अध्यापनासाठी भेट देतील त्यांना इतरांशी संवाद साधताना मोठ्या समस्यांना सामोरे जावे लागेल.
3. अधिक संधी मिळण्यात अडचण. आपण ज्या अत्यंत तरल जगात आहोत, तेथे लोकांना इंग्रजीशी संभाषण करणे आवश्यक आहे. बहुतेक भूमध्यसागरीय आणि युरोपीय देश भारतातील शिक्षकांना प्राधान्य देतात परंतु त्यांच्या इंग्रजीतील संभाषण कौशल्याच्या कमतरतेमुळे भारतातील विद्यार्थी शिक्षक संधी गमावतात.

निष्कर्ष:

जागतिक स्तरावर केवळ भारतीय तंत्रज्ञ आणि उद्योजकांनाच मागणी आहे या सर्वसाधारण समजाच्या विरुद्ध, गेल्या काही वर्षांपासून, भारतीय स्थलांतरणाचे लक्ष भारताच्या 'जागतिक नागरिकांच्या' गॅलरीत सामील झालेल्या शिक्षकांकडे वळले आहे. पण संवादात समस्या कायम आहेत. तद्वतच, आपल्याकडे इंग्रजी आणि मातृभाषेचे मिश्रण असले पाहिजे, जिथे पालक मुलांना मातृभाषेत शिकवतात आणि शाळा इंग्रजीत शिकवतात आणि त्या दोघांनी सोयीस्करपणे पूल बांधला आहे. शिक्षकांच्या शिक्षणात विशेषतः माध्यमिक स्तरावरील इंग्रजीला शिक्षणाचे माध्यम किंवा संभाषणात्मक इंग्रजी अनिवार्य विषय म्हणून योग्य महत्त्व दिले पाहिजे, परिणामी शिक्षक जागतिक स्तरावरील स्पर्धेला तोंड देण्यासाठी सुसज्ज असले पाहिजेत. तज्ज्ञांचे म्हणणे आहे की इंग्रजी, विज्ञान आणि गणित यांसारख्या विषयांमध्ये इतर राष्ट्रकुल देशांपेक्षा शैक्षणिक फायदा मिळविणाऱ्या भारतीय शिक्षकांकडे जागतिक स्तरावर अध्यापनाच्या क्षेत्रात नवीन मार्ग शोधण्याची प्रचंड क्षमता आहे. आजकाल, युनायटेड स्टेट्स आणि युनायटेड किंगडम देखील भारतीय शिक्षकांसाठी नवीन बाजारपेठ म्हणून उदयास येत आहेत, ज्यांनी पूर्वी दक्षिण-पूर्व आशिया, आफ्रिका आणि मध्य पूर्वेतील गैर-इंग्रजी भाषिक देशांमध्ये शिकवण्याच्या नोकऱ्या घेतल्या.

संदर्भ:

1. आलेमायेहू, ई. (2015). अवी नॅशनॅलिटी अॅडमिनिस्ट्रेशन झोनच्या प्राथमिक शाळांमध्ये मातृभाषा म्हणून अविग्रीमध्ये अध्यापनाचा इतिहास: आव्हाने आणि अंमलबजावणी. शैक्षणिक संशोधन आणि पुनरावलोकने,
2. ब्राउन, एच. भाषा शिकण्याची आणि शिकवण्याची तत्त्वे. (चौथी आवृत्ती). पिअर्सन एज्युकेशन लि. 3. कमिन्स, जे. (2000). भाषा शक्ती आणि अध्यापनशास्त्र:
4. युनेस्को शिक्षणात स्थानिक भाषांचा वापर. मूलभूत शिक्षणावरील मोनोग्राफ आठवी. पॅरिस:
5. युनिसेफ मातृभाषेवर आधारित द्विभाषिक शिक्षणावर कृती संशोधन: दर्जेदार, न्याय्य शिक्षण प्राप्त करणे.